

βιβλιο-συγκρίσεις

Comparative Literature. Issues and Methods / La Littérature comparée. Questions et méthodes. Editor: Lisa Block de Behar, Montevideo, 2000, σελ. 272.

Πρόκειται για τον δεύτερο τόμο μιας συγκομιδής απορρέουσας από ειδικές συναντήσεις της Ερευνητικής Επιτροπής «Comité de Recherche sur Questions et Méthodes en Littérature Comparée», η οποία λειτουργεί στο πλαίσιο της Διεθνούς Εταιρείας Συγκριτικής Φιλολογίας (AILC/ICLA). Ο πρώτος τόμος με τίτλο *Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods / La littérature comparée dans le Monde: Questions et Méthodes* (Porto Alegre, 1997) εκδόθηκε με την επιμέλεια της Tania Franco Carvalhal, Προέδρου της Ερευνητικής Επιτροπής.¹

Χωρίς να θέτει, όπως επισημαίνει η επιμελήτρια του τόμου Lisa Block de Behar, επιλεκτικά κριτήρια, που ενδεχομένως να έδιναν το προβάδισμα σε ορισμένες χώρες, και αυτός ο τόμος διακρίνεται τόσο για τη γεωγραφική εμβέλεια όσο και για τη θεματολογική ποικιλία των παρεμβάσεων. Κεντρικό στόχο αποτελούν η διερεύνηση του σημερινού status της Συγκριτικής Φιλολογίας σε χώρες με διαφοροποιη-

μένες εθνικές και πολιτισμικές παραδόσεις, οι συνθήκες γένεσής της στον εκάστοτε χώρο και οι σημερινοί άξονες ενδιαφερόντων.

Αν και η χαρτογράφηση δεν είναι ολική —και δεν θα μπορούσε να είναι άλλωστε σε αυτήν τη φάση— σκιαγραφεί εντούτοις με εύγλωττο τρόπο τις συγκριτολογικές πρακτικές που διαμορφώθηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο και ιδιαιτέρως σε περιοχές όπου τα επιστημολογικά ενδιαφέροντα είναι λιγότερο γνωστά ή και διερευνημένα, σε σχέση με την ευρωκεντρική πρακτική, με τα μεγάλα κέντρα στα οποία εκκολάφθηκε και αναπτύχθηκε η Συγκριτική Φιλολογία.

Δώδεκα παρεμβάσεις συγκροτούν τον τόμο. Το αριθμητικό προβάδισμα έχουν, όπως είναι και αναμενόμενο, οι μελέτες περιπτώσεων που συνοδεύονται όμως και πλαισιώνονται από θεωρητικές προσεγγίσεις και γενικότερους προβληματισμούς. Πρώτο είναι το δοκίμιο του **Alfons Knauth** («Littérature universelle et plurilinguisme»). Η σύγχρονη λογοτεχνία τείνει προς την παγκοσμιότητα και ξεπερνά τις γεωπολιτικές ιδιομορφίες μέσα από ένα λόγο μύησης, στον οποίο μοιάζουν να διαλύονται οι γλωσσικές και λογοτεχνικές ιδιότη-

- Πολίτη, 3η έκδ., [Αθήνα], 1979, σελ. 22, 23· προβ. τη *Γραμματική της Αιολοδωρικής...*, ό.π. (σημ. 13), σελ. 61.
- ⁴⁸ Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, όπου και στη σημ. 42, σελ. 275 [= 139]. L. Coutelle, «Παρατηρήσεις πάνω στο χειρόγραφο του Διαλόγου του Σολωμού», *Ο Εραμιστής*, 6 (1968), σελ. 33-42· Ζ. Λορεντζάτος, *Ο «Διάλογος» του Σολωμού*, Αθήνα, 1970· V. Rotolo, *Il Dialogo sulla lingua di Dionisio Solomos*, Palermo, 1970.
- ⁴⁹ Στον τόμο: *A harmonical grammar of the principal ancient and modern languages*, Part I. By Frederick Nolan [...], London [...], MDCCLXXII [= 1822], σελ. 79-84.
- ⁵⁰ Στα 1826 εκδίδεται στο Παρίσι μέρος των *Λυρικών* του Χριστόπουλου μαζί με τις τελευταίες δέκα ωδές του Κάλβου, σε μετάφραση του Pauthier de Censay. Προβ. Γ.Π. Σαββίδης, «Κάλβος και Χριστόπουλος (Μια παράδοση εκδοτική συνοικεσία)», περ. *Περίπλους*, 34-35 (1993), σελ. 126-137. Βλ. ακόμη
- Παναγής Αλιπράντης, «Άγνωστα και ανέκδοτα τετράδια των παραδόσεων Φιλοσοφίας του Ανδρέα Κάλβου στην Ιόνιο Ακαδημία του έτους 1840-41», περ. *Το Δέντρο*, 67-68 (1992), σελ. 23-24.
- ⁵¹ Βλ. *Λυρικά...*, ό.π. (σημ. 20), σελ. 210-226.
- ⁵² Χρυσούλα Καραντζή, ό.π. (σημ. 1), σελ. 124, 133.
- ⁵³ Βλ. σχετικά Γ.Π. Σαββίδης, «Ένα λανθάνον γραμματικό κείμενο», περ. *Μολυβδο-κονδυλο-πελεκητής*, 4 (1993), σελ. 187: «The Neo-Greek retains the great body of its terms from the Antient Greek, but retains subject to the following peculiarities». Βλ. επίσης *αυτόθι*, σελ. 190: «In written composition it follows the structure of the Antient Greek, to which it acquires a growing similarity, as it continues to be improved».
- ⁵⁴ Βλ. *αυτόθι*, σελ. 187.
- ⁵⁵ Το παράθεμα από τον Αντ. Κ. Ιντιάνο, «Μια ιταλική χρηστομάθεια του Αντρέα Κάλβου», περ. *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1960), σελ.65.

Abstract

George ANDREIOMENOS: *Comparing the grammatical views of A. Christopoulos and Y. Vilaras*

This paper examines the relation between the grammatical views and the literary work of A. Christopoulos and Y. Vilaras. It shows that both of them attempted to create a kind of literary *koine* at the time, and they wrote their poems and other works in order to demonstrate the validity of their theories on modern Greek language.

πίες. Με την υπέρβαση της γλωσσικής και πολιτισμικής εντοπιότητας διαμορφώνονται πολυγλωσσικές στρατηγικές, που αναδεικνύουν αισθητικά αποθέματα μιας πρωταρχικής ενότητας. Στο τέλος του τόμου, ο **J. Hillis Miller** («Will Comparative Literature Survive the Globalization of the University and the New Regime of Telecommunications?») διερωτάται για το μέλλον των φιλολογικών σπουδών, εμπρός σε ένα ακαδημαϊκό σταυροδρόμι στο οποίο διαπλέκονται οι συνέπειες του Ψυχρού Πολέμου, τα τεχνολογικά και οικονομικά άλματα, η παγκοσμιοποίηση που διεθνοποιεί τις αγορές και όσα προβλήματα συνεπιφέρει. Οι απηχήσεις όλων αυτών των στοιχείων εισβάλλουν στον ακαδημαϊκό χώρο, στο πεδίο της συγκριτικής φιλολογίας μα και της λογοτεχνίας γενικότερα. Αν και δεν διακρίνονται για τη σφοδρότητά τους, σύμφωνα με το συγγραφέα, οι ιδέες αυτές ανοίγουν τους ασκούς μιας πολεμικής που δεν είναι δυνατόν να αγνοηθεί. Σταθμίζοντας τις συνέπειες της πληροφορικής, μέσα από την ψηφιακή μαγεία της εικόνας, τη μείξη της με κείμενα, την αξεδιάλυτη πλέον συνύπαρξη του πλασματικού με το αντίθετό του, ο συγγραφέας αναλύει τάσεις και τροπισμούς που, χωρίς να ακυρώνουν την ανάγνωση, την αποδυναμώνουν και τη μεταμορφώνουν. Παρ' όλο που η ανάγνωση καθίσταται πλέον μια ματιά δίπλα σε τόσες άλλες, διαφαίνονται όψεις μιας σύνθετης πρόσληψης οπτικής, λογοτεχνικής και αισθητικής, που ενσωματώνουν κατ' ουσίαν το λογοτεχνικό γεγονός σε ένα σύνολο αποφασιστικών πολιτισμικών αλλαγών, τροποποιώντας την ταυτότητά του.

Η ανάλυση της **Monika Schmitz-Emans** («Cultural Studies and Com-

parative Literature»), που προηγείται, έχει ως επίκεντρο την έντονη συζήτηση γύρω από τις φιλολογικές και πολιτισμικές σπουδές, γύρω από τη λογοτεχνικότητα και την άρνησή της, την ανάδειξη της λογοτεχνικής ιδιότητας και την υποδούλωση σε άλλους στόχους, όχι απαραίτητα ακαδημαϊκούς, την άκριτη υπαγωγή της ποιητικής φύσης του λογοτεχνήματος σε ένα απλό πολιτισμικό προϊόν. Η συγγραφέας μάς οδηγεί στις απαρχές της διαμάχης, στα μισά του 20ού αιώνα. Χρησιμοποιώντας ως βάση το γερμανικό παράδειγμα, εξιστορεί ένα ζήτημα γενικότερο, που αφορά πολλές άλλες κοινωνίες. Με αφορμή τον **Italo Calvino** αποδεικνύει το απροσδιόριστο της λογοτεχνικής γραφής, τους κινδύνους μιας μηχανιστικής υπαγωγής της στα πολιτισμικά και ιστορικά συμφραζόμενα, το απρόβλεπτο, τέλος, που ενυπάρχει στο ποιητικό έργο.

Ασφαλώς, το ενδιαφέρον συλλογικών τόμων υψής παρόμοιας με αυτόν που παρουσιάζουμε δεν έγκειται μόνο στην ανάδειξη της πορείας των συγκριτολογικών ερευνών, μεθόδων, εργαλείων και τόπων στην ευρωκεντρική μας συνείδηση, αλλά και στη δυνατότητα υπέρβασής τους, στην προσέγγιση με άλλα λόγια της ετερότητας, μέσα από την ανάδυση νέων επιστημονικών αναγκών· πώς και με ποιους τρόπους δηλαδή γεννήθηκε σε άλλες ηπείρους και σε ετερογενή πολιτισμικά συμφραζόμενα η ανάγκη του συγκριτισμού. Σύμφωνα με τον **Yoshihiro Ohsawa** («Beyond Centrist and Regionalism: Comparative Literature in Japan»), η Σ.Φ. κάνει την εμφάνισή της στην Ιαπωνία και εισάγεται βαθμιαία στα πανεπιστημιακά προγράμματα στο τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου, ως συνέπεια ριζι-

κών μεταβολών, της απώλειας πολιτισμικών αξιών και της έντονης βούλησης για την προσέγγιση του ευρωπαϊκού προτύπου. Ωστόσο, ο συγγραφέας επισημαίνει την απουσία ακριβούς αντιστοίχισης μεταξύ των θεωρητικών αντιλήψεων που διατυπώνονται στη Δύση, με ευρωκεντρικό προσανατολισμό, και των ιαπωνικών αισθητικών και λογοτεχνικών κατηγοριών — που έχουν συνάφεια όμως με όμορους ανατολικο-ασιατικούς πολιτισμούς. Αναρωτιέται σχετικά με τη χρήση εννοιών και όρων που διεκδικούν την εγκαθίδρυσή τους σε παγκόσμια κλίμακα, δίχως όμως να λαμβάνουν υπόψη τους τις ιδιοτυπίες των μη ευρωπαϊκών πολιτισμών.

Στο ίδιο μήκος κύματος, αναφορικά με την προσέγγιση και την αποκωδικοποίηση των δομών ενός αρχαίου πολιτισμού, κινείται ο **Paul Manalil** («Indian Literature»). Αναφέρεται στη λογοτεχνική αρχαιότητα της Ινδίας, όπου η βαριά κληρονομιά της σανσκριτικής, οι συγγένειες και συγκλίσεις με βάση, εντούτοις, διακριτές ενδογενείς διαφορές, οι επαφές αλλά και οι αντιθέσεις με την αγγλική λογοτεχνία συνιστούν στοιχεία που αποκλίνουν από την προσδοκώμενη επίσημη ακαδημαϊκή ενότητα. Ο συγγραφέας υπερασπίζεται τη θελκτική ποικιλομορφία των γλωσσών και λογοτεχνιών που συνθέτουν το μωσαϊκό του ινδικού πολιτισμού και οδηγούν σε ενδογενείς συγκρίσεις.

Για τον **David Fishelov** («Comparative [and General] Literature in Israel: A Dynamic Pluralism»), η πρόσφατη ιστορία της Σ.Φ. στο Ισραήλ (1960 κ.ε.) είναι βαθύτατα συνδεδεμένη με την ετερογενή πολιτισμική του σύσταση. Η προέλευση της λογοτεχνίας, των μελετητών της και όσων τη συγκρίνουν με άλλες διακονίζει τις

λογοτεχνικές εξαρτήσεις αυτών που κατά κύματα ήρθαν στο Ισραήλ χωρίς να αποκοπούν από τις αρχικές τους πνευματικές ρίζες. Αλλά και οι νέες επαφές με την εβραϊκή συνθέτουν ένα διαφορετικό πλαίσιο αναφοράς από αυτό του παρελθόντος. Επισημαίνονται επομένως οι διαπλοκές μιας ετερογενούς συγκριτολογικής πορείας εντός των συνόρων. Ο συγγραφέας εξιστορεί με συγκροτημένο τρόπο τις θεσμικές κατακτήσεις (προγράμματα σπουδών, περιοδικά) και τις επικρατέστερες τάσεις (ποιητική, προσέγγιση της Βίβλου μέσα από το πρίσμα της ποιητικής, μεταφραστικές σπουδές, διακειμενικότητα).

Ο **Abdallah Mdarhri Alaoui** («Les littératures comparées au Maroc») αναφέρεται στην πρόσφατη εισαγωγή της Σ.Φ. στα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών —μετά το 1960— και στα ορατά ίχνη καταρχήν της ευρωπαϊκής επίδρασης και αργότερα της αμερικανικής. Ως απόρροια της αποικιοκρατικής πολιτικής, αγνοήθηκε η αφρικανική παράδοση ως τη δεκαετία του '80 (1987 κ.ε.). Σήμερα η έμφαση στις σπουδές που αφορούν το Μαγκρέμπ (*études maghrébines*), οι διεπιστημονικές τάσεις και η παγκοσμιοποίηση συνιστούν πρόσφορα πεδία συγκριτολογικών ερευνών με θετικά αποτελέσματα.

Η **Paola Mildonian** («Comparative Studies in Italy: Traditional Dynamics, Perspectives and Goals») σκιαγραφεί μια πλούσια συγκριτολογική παράδοση, με ρίζες στα τέλη του 19ου αιώνα, που εκμεταλλεύτηκε την ενδογενή πολιτισμική ποικιλία, αλλά και ξανοίχτηκε σε άλλους λογοτεχνικούς ορίζοντες. Η θεσμική υπόσταση της Σ.Φ. στην Ιταλία εδραιώθηκε και διασφαλίζεται μέσα από έναν ικανοποιητικό αριθμό εδρών και προγραμμάτων

σπουδών. Η γένεση και η εξέλιξή της, έχοντας τις απαρχές της στην ευνοϊκή υποδοχή των επαφών με άλλες λογοτεχνίες, πέρασε μέσα από τη μείξη της ιστορικο-φιλολογικής ιταλικής παράδοσης με άλλα ρεύματα (ρωσικός φορμαλισμός, γαλλική σημειολογία, δομισμός, φαινομενολογία, αισθητική της πρόσληψης, ερμηνευτική), μέσα από μια πορεία που εκφράζει με επάρκεια τις μεθοδολογικές μετατοπίσεις του 20ού αιώνα. Οι **Per Dahl** και **Svend Erik Larsen** («Comparative Literature in Scandinavia: Issues and Methods») αναλύουν τη σχετική παλαιότητα των συγκριτολογικών ερευνών στις σκανδιναβικές χώρες (1870-1900) και τις πιο πρόσφατες ακαδημαϊκές, εκδοτικές και πνευματικές πρωτοβουλίες, μέσα από τις οποίες σκιαγραφείται μια πολύτροπη δραστηριότητα. Πλέον του αιώνα, οι ακαδημαϊκές (καταγράφονται περίπου 15 τμήματα Σ.Φ., στην πλειοψηφία τους αυτοτελή, μη υπαγόμενα δηλαδή σε ευρύτερα τμήματα σπουδών της εθνικής λογοτεχνίας) αλλά και οι μη θεσμικές εκδηλώσεις, επηρεασμένες από το γαλλικό και γερμανικό πρότυπο, μοιάζουν στέρεες και διακρίνονται για μια εκλεκτική αμοιβαιότητα. Όλες οι θεωρητικές τάσεις καλλιεργούνται επαρκώς, με έμφαση σήμερα στην αισθητική και ποιητική, στη λογοτεχνική ιστορία, στη γενική λογοτεχνία, στη λογοτεχνική μετα-ιστορία και στη γυναικεία λογοτεχνία.

Αναφορικά με την Ανατολική Ευρώπη, ο **Jüri Talvet** («Comparative Literature in Estonia: Highlights»), παρακολουθεί τις περιπέτειες των συγκριτολογικών ερευνών στην Εσθονία, τις παλινδρομήσεις που οφείλονται σε πολιτικούς παράγοντες, στην καχυποψία τόσο του τσαρικού καθεστώτος όσο και του σοβιετικού. Ο

συγκριτισμός ανέτειλε ελεύθερος μόνο κατά την τελευταία δεκαετία. Η **Madina Tlostanova** («Comparative Studies in Russia. A New Discipline or a Continuation of a Tradition») αναλύει τις αντιφάσεις και τις ασυνέχειες ενός κλάδου που, χωρίς να πάψει να είναι παραδοσιακός —αναδύθηκε στην προεπαναστατική Ρωσία νωρίτερα, όπως καλά γνωρίζουμε, απ' ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες—, τέθηκε σε αμφισβήτηση από το κομμουνιστικό καθεστώς και ενεργοποιείται εκ νέου στο παρόν.

Οδηγώντας μας, τέλος, στη Λατινική Αμερική, ο **Daniel Lefort** («Littérature comparée et Paraguay: le vide et la nécessité») σκιαγραφεί το παράδοξο της απουσίας και παράλληλα της ανάγκης του συγκριτισμού. Πολυπολιτισμικότητα και συνάμα ισχυρή επιβίωση της προφορικής παράδοσης: αυτά τα δύο στοιχεία διαμορφώνουν τον ιδιάζοντα χαρακτήρα της Παραγουάης.

Εν είδει επιλόγου, η εκδότρια του πρώτου τόμου **Tania Franco Carvalhal** εύστοχα επισημαίνει πως στα περιοδικά Διεθνή Συνέδρια της AILC/ICLA αντικατοπτρίζονται οι μεθοδολογικές διαδρομές και οι θεματικές μετατοπίσεις στο χώρο και στο χρόνο. Είναι ευνόητο, ωστόσο, πως μια συνεπής και συστηματική χαρτογράφηση των Θεμάτων και των Μεθόδων, όπως ενεργοποιούνται σε ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, θα αποτελούσε σημαντικό δείκτη και θα οδηγούσε σε πολύτιμες διαπιστώσεις. Η σύγκριση των συγκριτισμών, όπως έγραφε χαρακτηριστικά στην Εισαγωγή του πρώτου τόμου και επαναλαμβάνει εδώ, μας οδηγεί να διαπιστώσουμε ακόμη μια φορά πως η Σ.Φ. είναι πολύμορφη και πολυδιάστατη, πως υπακούει κατά περίπτωση σε θεωρη-

τικές αντιλήψεις που νομιμοποιούν την εκάστοτε μεθοδολογία, αλλά και εξαρτάται σε μεγάλη κλίμακα από το

πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο καλλιεργείται.

Άννα Ταμπάκη

Σημειώσεις

¹ Συνοπτική και επιλεκτική ως προς την πλούσια προβληματική των μελετών, λόγω του περιορισμένου χώρου, ήταν η παρουσίαση του τόμου στο ελληνικό κοινό: Άννα Ταμπάκη, *Με ανοιχτά σύνορα «Comparative Literature Worldwide: Issues and Methods / La Littérature comparée dans le Monde: Questions et Méthodes»* (Η Συγκριτική Φιλολογία στον κόσμο: Ερωτήματα και μέθοδοι). Έκδοση Tania Franco Carvalhal, L&PM Editores, 1997, σελ. 287, εφημ. *Το Βήμα*, Τμήμα στ' «Βιβλία», Κυριακή 31 Μαΐου 1998, σελ. 13. Ο πρώτος τόμος περιέχει τις εξής συμβολές: Gerald Gillespie, «Comparative Literature of the 1990s in the USA»· Eneida M. de Souza – Wander M. Miranda, «Perspectives de la Littérature comparée au Brésil»· Yves Chevrel, «Littérature (Générale et Comparée: La situation de la France»· Eva Kushner, «Comparative Literature in Canada: Whence

and Whether?»· Paul Cornea, «La littérature comparée en Roumanie»· Helena Carvalhão Buescu, «La littérature comparée au Portugal: Tendances théoriques et institutionnelles»· Lisa Block de Behar, «Uruguayan Comparative Literature: the Need for a double bet»· Mihály Szegedy-Maszák, «Comparative Literature in Hungary»· Theresa Hyun, «Comparative Literature in Korea»· Zulma Palermo, «Cultural articulation of Comparative Literary Studies: the Argentinian Case»· Hendrik Van Gorp – John Neubauer, «Comparative Literature in the Low Countries: Issues and Methods»· Zacharias I. Siaflékis, «La présence de la Littérature comparée en Grèce»· Yue Daiyun, «Comparative Literature in China» και Carlos García Gual, «Sur les études de Littérature comparée en Espagne et leur perspectives actuelles (Quelques remarques générales)».

Γεράσιμος Ζώρας, *Risonanze italiane nel Mar Ionio*. Roma, Vecchiarelli, Italo-Hellenica, 2001, p. 173.

Το έργο του Γεράσιμου Ζώρας, καθηγητή της Ιταλικής Λογοτεχνίας στο Τμήμα Ισπανικής και Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, εντάσσεται στην παράδοση σπουδών που ασχολείται με τις

μορφωτικές σχέσεις Ελλάδας και Ιταλίας η οποία φέρει τη σφραγίδα, κατά τα προηγούμενα χρόνια, των F.M. Pontani, M. Vitti, Γεωργίου Ζώρα και άλλων μελετητών. Οι μορφωτικές σχέσεις κατά το 19ο αιώνα μεταξύ των Ιονίων Νήσων και της Ιταλίας έγιναν αντικείμενο επισταμένων μελετών επίσης από το Γεράσιμο Ζώρα, τα αποτελέσματα των οποίων δημοσι-

εύτηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών σε φιλολογικά περιοδικά (κυρίως στον *Παρνασσό*), καθώς επίσης και σε κάποιες εκδόσεις δοκιμίων. Από τις πιο πρόσφατες εκδόσεις αξίζει να αναφέρουμε την *Τύβρις* (Δόμος, 1999), συλλογή κειμένων όπου παρουσιάστηκε μια μελέτη για τη ζωή και τις μορφωτικές δραστηριότητες του Σολωμού στην Ιταλία (εδώ ο ποιητής φοίτησε σε ιταλικό γυμνάσιο και κατόπιν γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Παβίας) και στην επιρροή που άσκησαν πάνω του οι συγχρόνοί του αλλά και οι κλασικοί Ιταλοί ποιητές. Μια επιπλέον συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η έκδοση της *Αυσονία* (Δόμος, 2000), όπου πάλι σε μελέτη γίνεται αναφορά στους στίχους που γράφτηκαν στα ιταλικά από τον Ιούλιο Τυπάλδο.

Η ανθολογία ποιημάτων που γράφτηκαν στην ιταλική γλώσσα από Έλληνες ποιητές, *Risonanze italiane nel Mar Ionio*, η οποία απευθύνεται σε Ιταλούς αναγνώστες, αρχίζει με μια εισαγωγή 25 σελίδων, όπου σε τρεις παραγράφους αναπτύσσονται (με τρόπο αρκετά συνοπτικό αλλά εξαντλητικό) μερικά θέματα που ενδιαφέρουν την ιστορία της μόρφωσης και της πολιτικής των Ιονίων Νήσων κατά το 19ο αιώνα: κυρίως περιγράφονται τα ιστορικά γεγονότα και συνεχίζει με τις επιρροές που άσκησε η ιταλική λογοτεχνία πάνω στους ποιητές των Ιονίων Νήσων και ειδικά στη σχέση μεταξύ Διονυσίου Σολωμού, Ιταλίας και ιταλικής παιδείας. Την εισαγωγή ακολουθεί μια ανθολογία που, με διαχρονικά κριτήρια, παρουσιάζει μια επιλογή ποιημάτων στα ιταλικά των πιο σημαντικών Επτανησίων Ελλήνων ποιητών. Αρχίζει με λυρικά ποιήματα, μόνο αποδεικτικά, του Ούγκο Φόσκο-

λο, που είχε γεννηθεί στη Ζάκυνθο, και ακολουθούν —πολύτιμα ντοκουμέντα— δυο επιστολές που απευθύνονταν στον Ανδρέα Κάλβο. Συνεχίζει με μερικούς στίχους του Μουστοξύδη, του Κάλβου (του οποίου επίσης δημοσιεύονται και μερικές επιστολές προς τον Ούγκο Φόσκολο) και ακολουθούν ο Γιώργος Μαρκοράς, ο Σολωμός, ο Ντε Ρώμα, ο Τερτσέτης, ο Λασκαράτος, ο Βράιλας-Αρμένης, ο Τυπάλδος, ο Γεράσιμος Μαρκοράς, ο Μαρτινέλης, ο Μαρτζώκης. Η ανθολογία εμπλουτίστηκε, όπου θεωρήθηκε απαραίτητο, με επιστολές στα ιταλικά, τις οποίες οι ποιητές απηύθυναν στον Νικολό Τομαζέο, που έζησε στην Κέρκυρα από το 1819 μέχρι το 1954 ως πολιτικός πρόσφυγας. Στην Κέρκυρα, τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά διέμεναν πράγματι μερικοί από τους αγαπημένους Έλληνες φίλους του, όπως ο Μουστοξύδης, ο Αιμίλιος Τυπάλδος, ο Ιούλιος Τυπάλδος και άλλοι. Είναι γνωστό ότι οι Επτανήσιοι ποιητές, λόγω ιστορικής και πολιτιστικής παράδοσης, είχαν βαθιά γνώση της ιταλικής λογοτεχνίας, τόσο ώστε να μπορούν να μεταφράσουν στην ελληνική γλώσσα συγγραφείς του Ουμανισμού (Δάντη, Πετράρχη), της Αναγέννησης (Τάσσο), του Κλασικισμού (Μεταστάσιο). Αυτό τους επέτρεψε να εμβαθύνουν περαιτέρω τις γνώσεις στα διαφορετικά ύφη και υπαγορεύσεις της ιταλικής ποίησης, έτσι ώστε να μπορέσουν να τα χρησιμοποιήσουν στα δικά τους γραπτά. Μεταξύ των Ιταλών ποιητών των οποίων η «παρουσία» γινόταν ιδιαίτερα αισθητή στα έργα τους, ποιητικό μοντέλο αποτέλεσε για πολλούς από αυτούς ο Ζακυθινός Ούγκο Φόσκολο. Δεν λείπουν όμως αναφορές στον Δάντη, στον Μαντσόνι, κυρίως του έργου του *Ιεροί Ύμνοι* (π.χ. στο Γεώργιο Μαρ-

κορά), ή στον Λεοπάρντι. Η ανθολογία του Γεράσιμου Ζώρα μάς επιτρέπει να αναλύσουμε με ακόμα πιο σαφή τρόπο αυτές τις αναλογίες και να παρατηρήσουμε πόσο αυτές ποικίλλουν από συγγραφέα σε συγγραφέα και πόσο επηρέασαν την ποιητική πορεία του καθενός από αυτούς.

Το δοκίμιο *Risonanze italiane nel Mar Ionio*, παρ' όλο που είναι ένα βιβλίο το οποίο απευθύνεται σε ετερογενείς αναγνώστες και, εκτός αν εξαιρέσουμε λίγους ειδικούς, με ελλειπίες γνώσεις των πολιτιστικών ζυμώσεων της Ελλάδας το 19ο αιώνα (αυτούς ακριβώς έρχεται να βοηθήσει η πολύτιμη και ενδιαφέρουσα εισαγωγή), προσφέρει πολλές ιδέες για περαιτέρω έρευνες και μελέτες και αποτελεί βασική συμβολή στις συγκριτικές ελληνο-ιταλικές σπουδές.

Τελικά, κλείνοντας θα ήθελα να προσθέσω ότι η έκδοση αποτελεί μέρος της σειράς «Italo-Hellenica» (Ιταλο-Ελληνικής), που μόλις βγήκε από το τυπογραφείο των Εκδόσεων Vecchiarelli. Όπως διασαφηνίζεται στην Εισαγωγή του βιβλίου, μέσω αυτής της σειράς επιχειρείται «να επισημανθούν μερικές από τις κοινές πολιτιστικές ρίζες και οι αμοιβαίες επιρροές που καθόρισαν την παράλληλη ανάπτυξη της ελληνικής και ιταλικής λογοτεχνίας». Στόχος της σειράς είναι «να ασχοληθεί με τις ιταλο-ελληνικές πολιτιστικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν στη Ρώμη, τη Βενετία, τη Φλωρεντία, καθώς και στην Αθήνα, την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, προβάλλοντας τα ίχνη της κοινής πορείας». Η πρωτοβουλία είναι ευγενής, εμείς μπορούμε μόνο να ευχηθούμε να εμπλουτίζεται συνεχώς με καινούριους τίτλους, ώστε να κάνει περισσότερο γνωστή την Ελλάδα και τις πολιτιστικές επαφές που είχε με την

Ιταλία στη διάρκεια των αιώνων, σε ένα πιο πλατύ κοινό και όχι μόνο στους ειδικούς.

Gabriella Macrì

Nouvelles écritures francophones. Vers un nouveau baroque? Sous la direction de Jean Cléo Godin. Les Presses de l'Université de Montréal. Coll. «Espace littéraire», Montréal 2001, p. 444.

Το έργο αυτό —καταστάλλαγμα ενός διεθνούς Συμποσίου, που έγινε στην πρωτεύουσα της Σενεγάλης, στο Ντακάρ, στις 4 με 7 Μαΐου 1998, με τη συμμετοχή ερευνητών από δεκαπέντε χώρες— επισφράγισε το ερευνητικό πρόγραμμα μιας σειράς ανταλλαγών καθηγητών από το Μπενίν, τη Σενεγάλη και το Κεμπέκ. Όμως το Συμπόσιο ξεπέρασε τους αρχικούς του στόχους και εστίασε την προσοχή του στη σύγχρονη γραφή της γαλλόφωνης λογοτεχνικής παραγωγής. Τριάντα δύο επιλεγμένα κείμενα, από τις άνω των σαράντα ανακοινώσεων που έγιναν, συγκέντρωσε και επιμελήθηκε ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ Jean Cléo Godin· συνθέτουν το πόνημα που μελετά τη φύση των «νέων γαλλόφωνων γραφών» και τίθεται το ερώτημα αν πρόκειται για ένα «νέο μπαρόκ». Είναι το έβδομο επιστημονικό Συμπόσιο στο είδος του, από την ίδια ερευνητική ομάδα, η οποία αυτή τη φορά θέλησε να προσδιορίσει τη σύγχρονη γαλλόφωνη γραφή, που κάθε άλλο παρά ενιαία εμφανίζεται.

Αν η γαλλόφωνη λογοτεχνία —και με τον όρο αυτό εννοούμε τη λογοτεχνία που εκφράζεται μέσω της γαλλικής γλώσσας εκτός αυτής του Εξαγώνου— για μεγάλο διάστημα υπήρξε πιστή στις τάσεις του μητροπολιτικού

κέντρου, με την πάροδο του χρόνου, κυρίως μετά την ανεξαρτησία πολλών κρατών γύρω στο 1962, έπαψε να ταυτίζεται με την αντίληψη της μητροπολιτικής Γαλλίας. Νέα δεδομένα και νέοι προβληματισμοί συνέβαλαν ώστε να προκύψουν καινούριες λογοτεχνίες, νέες γραφές, που, αν και χρησιμοποιούν και εμπλουτίζουν τη γαλλική γλώσσα, δεν αποτελούν τμήμα της γαλλικής λογοτεχνίας. Και είναι λογικό οι λογοτεχνίες αυτές να έχουν απόλυτα αυτονομηθεί από τη γαλλική πολιτιστική οντότητα, αφού προέρχονται από κοινωνίες με διαφορετική ιστορία και αντίληψη του κόσμου. Ακριβώς αυτό το κενό ήρθε να καλύψει το σύνθετο έργο *Nouvelles écritures francophones. Vers un nouveau baroque?*, που ολοκληρώθηκε υπό την επίβλεψη του καθηγητή Cléo Godin και που επικεντρώνεται σε δύο ερωτήματα: τι εννοούμε με την έκφραση «νέα λογοτεχνία» και πώς ορίζεται το «νέο μπαρόκ»;

Την έννοια της «νέας λογοτεχνίας» όλοι οι εισηγητές-ερευνητές την αντιλαμβάνονται σε σχέση με τις καινούριες κρατικές οντότητες που δημιουργήθηκαν με τα νέα αφρικανικά κράτη ή την εξασφάλιση της αυτονόμησης μέρους μιας κοινωνίας μέσα σε μια κρατική ενότητα, όπως η περίπτωση του Κεμπέκ, της γαλλόφωνης κοινότητας του Βελγίου ή ακόμη των γαλλόφωνων καντονιών της Ελβετίας. Όμως ο προσδιορισμός «νέα λογοτεχνία» εκλαμβάνεται πάντα σε συνάρτηση με μια παράδοση, προφορική ή γραπτή, τα χαρακτηριστικά της οποίας συντέλεσαν ώστε να αναδυθεί και να σκιαγραφηθεί μια πολιτιστική ταυτότητα που ως ένα βαθμό εκφράζει και η σύγχρονη γραφή, η νέα λογοτεχνία των χωρών αυτών.

Η έννοια «νέο μπαρόκ» εμφανίζε-

ται πιο περίπλοκη, γιατί, αν και μ' αυτό τον όρο η πλειοψηφία των εισηγητών-ερευνητών παραπέμπει στις τάσεις της θεματικής, του ύφους ή της έκφρασης που κάθε νέα λογοτεχνική παραγωγή χρησιμοποιεί και εκφράζει, ωστόσο υπάρχει μια συσχέτιση με το «μπαρόκ» στη λογοτεχνία, όπως αυτό κατά καιρούς διατυπώθηκε. Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται πολλές ενδιαφέρουσες αποκλίσεις, όπως αυτή της Brigitte-Brasseur-Legrand του Πανεπιστημίου του Ντακάρ, που θεωρεί ως «μπαρόκ» τη σύγκρουση με την παραδοσιακή κλασική γραφή και διαπιστώνει ελάχιστες μπαροκικές τάσεις στη νεότερη γαλλόφωνη λογοτεχνία, τις οποίες αποδίδει στην τάση να διατυπώσει κάτι νέο σε σύγκριση με το παλαιό, κάτι το χειροπιαστό σε σύγκριση με το χαώδες, όπως ακριβώς συνέβη και με τους Γάλλους διαμαρτυρόμενους συγγραφείς του 16ου αιώνα (Du Bartas και D'Aubigné) ή με μερικούς νεότερους Βέλγους δημιουργούς που επιχείρησαν να εκφράσουν τη «βελγικότητα» (Mertens και Conrad Detrez, Eugène d'Ors κτλ.) ή ακόμη με μερικούς Αφρικανούς, όπως ο Sony Labou Tansi και ο Boubacar Boris Diop. Κοινός παρονομαστής αυτής της γραφής είναι το χάος, που αναδύεται ως κεντρικό θεματικό μοτίβο.

Αντίθετα, ο Pierre N'Da του Πανεπιστημίου του Αμπιτζάν χαρακτηρίζει ως μπαρόκ τη σύγχρονη γαλλόφωνη γραφή που εκφράζει μια «θολή σχετικότητα της ζωής», την οποία εκλαμβάνει σαν ένα στοιχείο της μεταμοντέρνας αισθητικής, ενώ η Claudette Sarlet του Πανεπιστημίου της Λιέγης υποστηρίζει ότι σήμερα ως μπαρόκ εννοούμε κυρίως την τάση της παγκοσμιοποιημένης ή της ομοειδούς γραφής, στοιχείο που παρατηρείται

και στη γαλλόφωνη λογοτεχνία. Και η θέση αυτή έρχεται σε αντίθεση με αυτήν της Paola Mosseto του Πανεπιστημίου του Τορίνο, που θεωρεί ως μπαρόκ τα αραβουργήματα και τις περιστροφές στη διήγηση των λογοτεχνημάτων της Αφρικής και των Αντιλλών, εξαιτίας της έντονης πολιτιστικής επιμειξίας και των ετερογενών στοιχείων που συνθέτουν την ταυτότητα αυτών των περιοχών. Η Ursula Mathis, του Πανεπιστημίου του Ίνσμπρουκ, εκλαμβάνει ως μπαρόκ την πληθώρα και τη μεγάλη ποικιλία της κεμπειανής λογοτεχνίας, ενώ η Michèle Ratvonony του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ αντιλαμβάνεται ως μπαρόκ και την ταυτότητα της μαλγιασιακής γραφής, την οποία θεωρεί «φαντασιακή και αμήχανη». Τέλος, η Nicole Aas-Rouxparis του Lewis and Clark College κρίνει ως μπαρόκ την απόδοση της ετερότητας μέσω του «εγώ», τάση που συναντά κανείς σε όλες τις εκφάνσεις της σύγχρονης γαλλόφωνης λογοτεχνίας, εξαιτίας του πολυγλωσσικού πολιτιστικού πεδίου όπου διαμορφώνονται, ή εξαιτίας του πολιτισμικού κενού που διαισθάνεται ο δημιουργός αντιμετωπίζοντας έναν κόσμο σχετικό και μη απόλυτο, συμπληρώνει η Danielle Bajomée του Πανεπιστημίου της Λιέγης.

Τελικά, μέσω της πληθώρας των ορισμών του «μπαρόκ» σήμερα ο αναγνώστης προσλαμβάνει τον όρο αυτό σαν ένα είδος έκλυσης των αφηγηματικών παραδοσιακών κωδίκων, κάτι που είναι εμφανές κυρίως στο χώρο της Αφρικής, αλλά και σε άλλες περιοχές, όπως στην Καραϊβική, στο Κεμπέκ, στη γαλλόφωνη ελβετική ή βελγική λογοτεχνία, αλλά και σ' αυτήν του Μαγκρέμπ. Αυτή την απορρυθμισμένη τάση ο Victor Aire, από το Πανεπιστήμιο Jos του Νίγηρα, την

αποκαλεί «μυθιστορηματική ετερογένεια», και ο Ρουαντανός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Μόντρεαλ, Josias Semujanga, «διακειμενική αισθητική μέσω των λογοτεχνικών ειδών». Ο Mamadou Bani Diallo, του Πανεπιστημίου του Μπαμακό, υποστηρίζει ότι πρέπει «να τεμαχίσουμε τη γαλλική γλώσσα», για να της δώσουμε μια δομή που θα προσαρμόζεται καλύτερα στην ευαισθησία, στην παιδεία και στην πληθώρα των εικόνων, ενώ αυτή την τάση ο Logbo Bledé από το Πανεπιστήμιο του Αμπιτζάν την αποκαλεί «δομική ή αισθητική αταξία», που στοχεύει στην καλύτερη ανάδειξη του μεγαλείου και της δυναμικής της εικόνας ή, κατά τον Papa Guyene του Πανεπιστημίου του Ντακάρ, στη συστηματική αμφισβήτηση των μορφών της διήγησης στο εσωτερικό μιας λογοτεχνίας με έντονη την πολιτιστική πρόσληψη.

Το γεγονός είναι ότι το έργο αυτό επικεντρώνει τον προβληματισμό του στη σύγχρονη γαλλόφωνη γραφή της Αφρικής, που θεωρείται «νέα» από ιστορική και δομική μορφή έκφρασης, χαρακτηρίζεται «μπαρόκ» για την αποστασιοποίησή της από την παραδοσιακή αφηγηματική τεχνική και διακρίνεται για την εμβολή του υπερφυσικού στοιχείου στην καθημερινή ζωή, ανάμειξη που κατά την Thécla Midiohouan-Gbikri του Πανεπιστημίου της Κοτονού του Μπενίν, αυτή η λογοτεχνική παραγωγή θρέφει τη νέα γενιά των Αφρικανών λογοτεχνών, την προσανατολίζει προς το φαντασιακό, προς τις ρίζες της αφρικανικής παράδοσης.

Το όλο έργο είναι χωρισμένο σε πέντε ενότητες, όπου εξετάζονται κατά σειρά τι είναι το «νέο μπαρόκ», πώς αυτό εντάσσεται στη δημιουργία των εθνικών λογοτεχνιών, πώς επιτυχά-

νονται οι επιτυχείς διασυνδέσεις των λογοτεχνικών ειδών, πώς υλοποιούνται οι προσαρμογές, οι αλλαγές και πώς διατυπώνονται οι αμφισβητήσεις και τέλος, αν διαφαίνεται μια γυναικεία γραφή και πώς αυτή διαφοροποιείται από την αντίστοιχη αντρική. Φυσικά, το θεωρητικό πλαίσιο των άρθρων-ανακοινώσεων στηρίζεται κατά κύριο λόγο —ίσως γιατί το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στην αφρικανική ήπειρο— σε έργα Αφρικανών δημιουργών (A.M. Niane, Olympe Bhély-Quenum, André Schwarz-Bert, Massa Makan Diabaté, Ousmane Sembène, Sony Laboy Tansi, Boubacar Boris Diop, V.Y. Mudimbe, Williams Sassine, Calixthe Beyala, Werewere Liking κ.ά.), αλλά και της Καραϊβικής (Édouard Glissant, Matyse Condé) ή του Κεμπέκ και του Βελγίου.

Σε τελική ανάλυση, το πυκνογραμμένο αυτό έργο με τις θεωρητικές απόψεις και αναλύσεις αποτελεί μια θετική προσφορά για τη γνωριμία των νέων λογοτεχνιών, ένα έναυσμα για την προσφορά τους στην αναζήτηση νέων μορφών λογοτεχνικής έκφρασης στην εποχή της ισοπεδωτικής παγκοσμιοποίησης, μια σημαντική απόπειρα καταγραφής και αξιολόγησης, μέσω της σύγκρισης, σύγχρονων λογοτεχνικών έργων, όλων των ειδών, που επιχειρούν να συνδέσουν την παράδοση με τη μεταμοντέρνα εκφραστική αναζήτηση και στην προσπάθειά τους αυτή ξεφεύγουν από το «καθιερωμένο», δημιουργούν έναν άλλο εκφραστικό τρόπο, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως «μπάρνκ».

Γιώργος Φρέρης